

LUBELSKI OŚRODEK (NIE TYLKO) HYDROBIOLOGICZNY

W niniejszym krótkim opracowaniu, by uniknąć pisania o sobie i kolegach, a tym samym uniknąć próby samooceny (która zawsze bywa ryzykowna), a także by nie znudzić czytelnika i nie zniechęcić widokiem zbyt długiego tekstu, chciałbym przedstawić przede wszystkim fakty, które zdecydowały o obecnym stanie i kondycji hydrobiologii w ośrodku lubelskim. A więc wspomnieć o osobach, które rozpoczynały badania i tworzyły podstawy organizacyjne instytucji zajmujących się ekosystemami wodnymi (lata 1950–1970), z czasem przekazując swą wiedzę większości obecnej kadry naukowej.

Jednym z pionierów hydrobiologicznych badań na Lubelszczyźnie był Alfred Lityński (1880–1945), późniejszy organizator i kierownik Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach. Przebywając w Lublinie w latach 1917–1920, przeprowadził pionierskie badania kilku jezior łączyńsko-włodawskich, dostarczając wielu ważnych i interesujących danych dotyczących otoczenia zbiorników, ich roślinności i fauny.

Historia późniejszych badań ekosystemów wodnych w ośrodku lubelskim, chociaż może się to wydawać nieprawdopodobne, wiąże się ściśle z postacią Benedykta Dybowskiego (1833–1930), profesora Uniwersytetu Lwowskiego, powstańca styczniowego i badacza Bajkału, uchodzącego za jednego z ojców polskiej limnologii. Do jego współpracowników i przyjaciół należał m.in. prof. Jan Grochmalicki (1883–1947), wychowanek lwowskiej szkoły zoologicznej, były rektor i kierownik Zakładu Zoologii Uniwersytetu Poznańskiego, uczeń wybitnego zoologa Józefa Nusbauma-Hilarowicza (1859–1917). Prof. Grochmalicki był z kolei mistrzem prof. Gabriela Brzęka (1908–2002), postrzeganego w naszym środowisku za twórcę hydrobiologii lubelskiej.

Prof. Brząk przed II wojną światową pracował w Uniwersytecie Poznańskiego, przybył w 1945 r. do Lublina, by w niezwykle trudnych warunkach organizować powstający tu Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. W latach 1945–1978 kierował Katedrą Zoologii, funkcjonującą najpierw na UMCS, a od roku 1953 w Wyższej Szkole Rolniczej w Lublinie (później Akademia Rolnicza, a obecnie Uniwersytet Przyrodniczy). Była to pierwsza na Lubelszczyźnie jednostka, prowadząca badania hydrobiologiczne *sensu stricto*. Rozpoczęte one zostały we wczesnych latach 50. na Pojezierzu Łączyńsko-Włodawskim i dotyczyły głównie zooplanktonu, którym zajmowali się prof. Czesław Kowalczyk (1930–2001) i prof. Stanisław Radwan (1933–2007) oraz zoobentosu (prof. Włodzimierz Zwolski). Prof. Brząk znajdował się pod silnym wrażeniem dokonań Dybowskiego, któremu poświęcił jedno ze swoich dzieł z zakresu historii hydrobiologii w Polsce. Stąd też kierunki prowadzonych na Pojezierzu badań zostały przez Profesora zaczerpnięte od Dybowskiego i Grochmalickiego, pochodząc z ośrodków lwowskiego i poznańskiego.

Począwszy od lat 1960. badania zespołu prof. Brzęka były poszerzane o zagadnienia z zakresu biologii wodopójek i chrząszczy wodnych (prof. Witold Kowalik), ryb (dr Zbigniew Danilkiewicz, dr Barbara Jarzyna) oraz ich parazytofauny (dr Lucjan Adamczyk). W badaniach tych uczestniczyli także specjaliści zajmujący się fitoplanktonem. Byli to m.in.: dr Wanda Lecewicz (1925–2001), prof. Iwo Wojciechowski (1935–2006) i prof. Władysława Wojciechowska z ówczesnej Katedry Botaniki AR, kierowanej przez prof. Kazimierza Matusiaka (1913–1994). Badania fitoplanktonu Pojezierza prowadzone były przez zespół „botaników” także niezależnie, w latach 1970. już z udziałem m.in. dr hab. Krzysztofa Czernasia i dr Danuty Krupy.

Równolegle, w latach 1950–1970 i później makroflora jezior i torfowisk badana była przez pracowników Zakładu Geografii i Systematyki Roślin (prof. Dominik Fijałkowski, prof. Kazimierz Karczmarz, dr Jacek Malicki), a od roku 1967 także przez doc. dr hab. Zygmunta Popiołka (1942–1996) z Zakładu Ekologii UMCS.

Pierwszą jednostką zajmującą się środowiskiem fizyczno-geograficznym, z uwzględnieniem zagadnień hydrologicznych była Katedra Geografii Fizycznej UMCS, powstała w 1945 r. Pionierskie badania nad genezą i morfometrią jezior Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego rozpoczął już pod koniec lat 40. ub. w. prof. Tadeusz Wilgat (1917–2005), uważany za „odkrywcę” tego terenu. Późniejsze prace pracowników Katedry zmierzały do poznania stosunków wodnych na obszarze całego międzyrzecza Wisły i Bugu oraz zmian zachodzących w środowisku pod wpływem gospodarki człowieka.

W ciągu ostatnich z górą pięćdziesięciu lat struktury i nazwy zarówno Katedry Zoologii i Katedry Botaniki AR, jak i Katedry Geografii Fizycznej UMCS podlegały wielu zmianom. Powstało też kilkanaście nowych jednostek zajmujących się różnymi aspektami badań ekosystemów hydrogenicznych. Na Uniwersytecie Przyrodniczym w Lublinie są to: Katedra Hydrobiologii, Katedra Zoologii, Katedra Ekologii Ogólnej, Zakład Ekologii Krajobrazu i Ochrony Przyrody, Zakład Chorób Ryb i Biologii, Katedra Melioracji i Budownictwa Rolniczego, Instytut Gleboznawstwa i Kształtowania Środowiska; na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej: Zakład Hydrografii, Zakład Geografii Fizycznej i Paleogeografii, Zakład Ekologii oraz Zakład Zoologii; na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II – Katedra Botaniki i Hydrobiologii; na Politechnice Lubelskiej – Instytut Inżynierii Ochrony Środowiska, a w Polskiej Akademii Nauk – Stacja Badawcza w Lublinie, Centrum Badań Ekologicznych.

Z powyższego wykazu wynika, że tylko nieliczne z tych jednostek mają w swoich nazwach sformułowania w rodzaju: „hydrobiologia”, „limnologia”, czy też „hydrologia”. Niemniej jednak ich wieloaspektowe badania dostarczają cennych danych, pozwalających lepiej rozumieć zasady funkcjonowania, historię rozwoju, monitorowania stanu, czy też podejmowania działań ochronnych ekosystemów hydrogenicznych w skali krajobrazu. Stanowi to ogromny i – jak sądzę – wyjątkowy w skali kraju, potencjał naukowy. Uświadomienie tego faktu czytelnikowi (i sobie) uważam za najbardziej wartościowy efekt obecnego opracowania. Informacje na temat historii wymienionych jednostek naukowych, ich składu osobowego i kierunków badań zostały przedstawione w oddzielnym opracowaniu.

Ośmielam się zaryzykować tezę (w sposób oczywisty powodowany subiektywnym postrzeganiem rzeczywistości), że w większości wyżej wymienionych jednostek badania dotyczące środowiska wodnego były inspirowane przez prof. G. Brzęka bądź też przez jego uczniów: prof. prof. C. Kowalczyka, S. Radwana, W. Zwolskiego i W. Kowalika.

Prowadzili oni bowiem zajęcia z przedmiotu „hydrobiologia” nie tylko na swojej macierzystej uczelni – Akademii Rolniczej (obecnie UP w Lublinie), ale gościnnie także na innych uczelniach lubelskich (UMCS, KUL, Akademia Medyczna), inspirując studentów, przyszłych pracowników do podejmowania badań nad ekosystemami wodnymi. W ten sposób fascynacji środowiskiem wodnym ponad trzydzieści lat temu uległ autor tego tekstu. Byłem wtedy studentem kierunku biologia UMCS i uczestniczyłem w zajęciach z przedmiotu „zoocenozy wodne”, niezwykle ciekawie i z ogromnym zaangażowaniem prowadzonych przez prof. W. Zwolskiego, kierownika Zakładu Zoologii i Hydrobiologii AR w latach 1982–1993, mojego późniejszego opiekuna naukowego. Wiele zawdzięczam też Dr Jackowi Malickiemu (pracownik UMCS, następnie Politechniki Lubelskiej). W czasie studiów byłem słuchaczem jego inspirujących wykładów, m.in. w ramach przedmiotu „fitocenozy wodne”, potem, już jako pracownik naukowy, przez lata korzystałem z jego uwag i doświadczeń.

Prof. S. Radwan (kierownik Katedry Hydrobiologii AR w latach 1993–2004) przejęte od prof. G. Brzęka idee badań hydrobiologicznych wzbogacał, wzorując się m.in. na postaci prof. Leszka Pawłowskiego (1902–1980), znakomitego znawcy wrotków, twórcy łódzkiej szkoły hydrobiologicznej. Prof. Radwan do swoich kompleksowych badań ekologicznych dotyczących ekologii i ochrony wód i torfowisk zapraszał różne lubelskie jednostki naukowe, zajmujące się ekosystemami hydrogenicznymi, w ten sposób przyczyniając się do integracji środowiska. Przykładem efektu tej aktywności mogą być liczne monografie przyrodnicze różnych obszarów Lubelszczyzny opracowane pod redakcją Profesora. Podejmował on też szereg tematów badawczych we współpracy z innymi ośrodkami, zwłaszcza warszawskim (tematy kierowane m.in. przez prof. Annę Hilbricht-Ilkowską i prof. Zdzisława Kajaka). W ten sposób myśli i kierunki badań z tego ośrodka przenikały do Lublina.

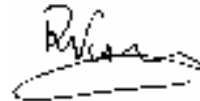
Trudną do przecenienia rolę w rozwoju kadry naukowej, a także kierunków badawczych z zakresu hydrobotaniki oraz ochrony środowisk wodnych i mokradłowych odegrał prof. Iwo Wojciechowski, wychowanek sławnego lichenologa prof. Józefa Motyki (1900–1984), kierownik Katedry Ekologii Ogólnej UP w Lublinie w latach 1995–2006. Jego inspiracje naukowe dotyczące glonów wywodzą się z Krakowa, gdzie wiedzę czerpał m.in. od wybitnych hydrobiologów – prof. Karola Starmacha (1900–1988) i prof. Jadwigi Siemińskiej. Wiele wyniósł też z ośrodka toruńskiego, współpracując z prof. Ryszardem Bohrem (1926–1987) i prof. Wojciechem Donderskim. Po śmierci prof. Bohra wykładał na UMK przedmiot „algologia”. Zaslugą prof. Wojciechowskiego jest m.in. wzbudzenie zainteresowań hydrobiologów lubelskich torfowiskami, a także zwrócenie uwagi na wpływ kwasów humusowych na funkcjonowanie jezior. Szereg pokoleń studentów lubelskich nabywało wiedzę, korzystając z cenionego w Lublinie podręcznika Profesora („Ekologiczne podstawy kształtowania środowiska”, Warszawa, PWN, 1987).

Ważnym momentem w historii hydrobiologii lubelskiej było powstanie w 1994 r. Katedry Botaniki i Hydrobiologii na KUL, kierowanej przez prof. W. Wojciechowską. Współtworzyli ją młodzi absolwenci filozofii przyrody/ochrony środowiska, wzbogacający hydrobiologię – naukę typowo przyrodniczą, o akcenty humanistyczne i o szerokie spojrzenie na funkcjonowanie i ochronę ekosystemów wodnych. Na pewnym etapie mieli oni okazję do uczenia się też od prof. Anny Stańczykowskiej, która w latach 1992–1993 prowadziła na KUL wykłady z hydrobiologii.

Tak więc obraz dzisiejszego hydrobiologicznego ośrodka naukowego, uprawianych w nim kierunków badawczych, sposobu widzenia zagadnień związanych z eksploracją środowiska wodnego i jego ochroną, jest efektem ścierania się różnych wpływów i dorobku myśli wielu ośrodków naukowych, a zwłaszcza lwowskiego, poznańskiego, krakowskiego, warszawskiego, łódzkiego i toruńskiego.

Liczba dotychczas opublikowanych prac autorstwa lubelskich naukowców, zajmujących się ekosystemami wodnymi, obejmuje parę tysięcy pozycji. Zostaną one umieszczone w oddzielnym opracowaniu, jako część materiałów zjazdowych w postaci pliku PDF na stronie internetowej Zjazdu. Mam nadzieję, że spis ten pomoże uczestnikom obecnej konferencji w zapoznaniu się z dorobkiem środowiska lubelskiego i zakresem prowadzonych tu badań. Z kolei organizatorom następnego zjazdu hydrobiologów polskich w Lublinie (najpewniej nie wcześniej niż za kolejne parędziesiąt lat) powinien ułatwić retrospektywne spojrzenie na rozwój badań hydrobiologicznych w naszym ośrodku.

Ryszard Kornijów



Kierownik Katedry Hydrobiologii
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie